

VRODENÉ SPRÁVANIE A NÁVYKY PASTIERSKÝCH STRÁŽNYCH PSOV VYUŽÍVANÉ PRI OCHRANE HOSPODÁRSKÝCH ZVIERAT PROTI VEĽKÝM ŠELMÁM

Slavomír FIŇO

Spoločnosť pre Karpatiskú Zver, Tulská 29, 960 01 Zvolen, Slovensko
e-mail: sfindo@pobox.sk

ABSTRACT: *Inborn Behaviour and Learned Habits of Sheep Guarding Dogs Essential for Livestock Protection Against Large Carnivores*

In European countries where large carnivores has survived up to present day, livestock guarding dogs (LGDs) are still widely used as a nonlethal method of predator control. LGDs and electric fences are currently considered to be the best methods of protecting livestock against predator attack. However besides guarding against predators, the dogs also protect stock on the pasture during the day. Over many generations, shepherds have ingeniously selected various breeds of big, placid flock guardians which differ greatly from the smaller and more active herding dogs. We discuss behavioural and physiognomical differences between LGDs and herding dogs. The principal behavioural difference is the absence or retardation (neoteny) of hunting instinct in LGDs. We reply to the following questions: How is it that human shepherds have been able to take a wolf-descendant, predatory species (dog), and develop two very different canine assistants to help them with what is, in the wild, a prey species (sheep)? Why would an animal with predatory instincts protect a prey species from members of another predatory species? Some practical experiences with LGDs in Slovakia are briefly summarized.

Key words: behaviour, canid, shepherd dog, wolf, bear, livestock protection, conservation

ÚVOD

Pastierske národy v Európe a Ázii v priebehu tisícročí vyšľachtili vysoko špecializované plemená psov určené na ochranu a zavraženie stád domácich zvierat. Výberom veľmi dômyselne a cieľavedome vyselektovali psy, ktoré strážili stáda proti veľkým šelmám a iným votrelcom. Až donedávna sa neuznávali rozdiely medzi pastierskymi strážnymi (ďalej PSP) a zavražiacimi psami. Zásadné rozdiely vo fyziognómii a správaní obidvoch typov psov opísal prof. Raymond Coppinger z Hampshire College v Massachusetts (USA). Pastieri v Ázii nepoznali psy na zavraženie statku. Úlohu vodcov a ochrancov čried plnili veľké strážne psy, ktoré mali so statkom

Literatúra

- COPPINGER, R., LORENZ, J., GLENDINNING, J. & PINARDI, P., 1983: Attentiveness of guarding dogs for reducing predation on domestic sheep. *Journal of Range Management*. 36 (3): 275–279.
- COPPINGER, R., GLENDINNING, J., TOROP, E., MATTHAY, C., SUTHERLAND, M & SMITH, C., 1987: Degree of behavioral neoteny differentiates canid polymorphs. *Ethology* 75, 89–108.
- FINĐO, S., 1999: Obnovenie tradície využívania pastierskych strážnych psov. *Abies, Tulčík*, 47 pp.
- LIMA, S. V., 1998: Nonlethal effects in the ecology of predator – prey interactions. *BioScience*. 48 (1): 25–34.

Recenzovala:

RNDr. Jana BUDAYOVÁ, Slovenská inšpekcia životného prostredia, Inšpektorát ochrany prírody, Rumanova 14, SK – 040 00 Košice, e-mail: budayova@sizp.sk

vzájomnú väzbu a sprevádzali ho vo dne i v noci. Zatuláné zvieratá dokázali doviest' domov i po niekoľkých dňoch. V Európe, s úbytkom alebo vyničením veľkých šeliem, strážne psy postupne strácali svoje pôvodné poslanie. Udržiavanie stáda vovedne robili pastieri a pre túto službu si vyšľachtili menšie zavraccacie psy. Hoci sa pôvodné slovenské plemeno čuvač (slovo odvodené od staroslovienskeho čuvaj – dávaj pozor) stále používa pri strážení oviec na letných salašoch, tradičný spôsob jeho správneho využívania sa zmenil. Čuvače na Slovensku sú takmer všade uviazané na reľaziach, čo u nich vyvoláva agresivitu voči ľuďom, pričom nemôžu dobre plniť svoje poslanie – stráženie stáda. Dôvody uväzovania PSP u nás, dosiaľ nie sú dobre objasnené. Nikde v Európe, a ani v Ázii, pastieri tento spôsob manipulácie s PSP nepoznajú (FINĐO 1999).

Rozdiely medzi pastierskymi strážnymi a zavraccacími psami

PSP sú stredne veľké, až veľké psy, ktoré sa celkovým vzhľadom (napr. komondor) alebo niektorými črtami (biela farba alebo prevaha bielej farby u väčšiny plemien: čuvač, podhalanský ovčiak, marenna, pyrenejský horský pes, stredoázijský ovčiak) podobajú ovciam. Okrem toho, biela farba je výhodná v noci, pretože umožňuje odlišiť psa od šelmy.

Vzhľad PSP má pre spolunažívanie s ovcami resp. iným statkom mimoriadny význam. Domáce bylinožravce sa šeliem boja, preto fyziognómia podobná ovci zmierňuje napätie medzi „predátorom“ – psom a „korisťou“ – ovcou. Dôležitejším aspektom sú však zásadné rozdiely v správaní resp. vlohách medzi PSP a zavraccacími psami (COPPINGER ET AL. 1987)

Postupnosť fáz lovu psovitéých šeliem

Postupnosť fáz lovu, motorických prejavov vo vzťahu ku koristi, je u každého druhu šelmy vrodená. Jednotlivé fázy lovu musia nasledovať v tom poradí, ako ich má šelma geneticky zakódované, inak nedokáže uloviť korisť. Zjednodušené znázornenie postupnosti fáz lovu vlka a dvoch typov pastierskych psov znázorňujú nasledovné schémy (COPPINGER ET AL. 1987):

Vlk

Priblíženie → uprený pohľad → prikrádanie → štvanie → strhnutie → načatie → konzumácia (úplne vyvinuté predačné správanie)

Zavraccací pes

Priblíženie → uprený pohľad → štvanie/často uhryznutie (neúplné predačné správanie)

PSP

Priblíženie → *overenie partnera* → *podriadené správanie* (nahradenie predáčného správania hrou a sociálnymi prejavmi)

U oboch plemien pastierskych psov v porovnaní s vlkom, absentujú záverečné fázy lovu alebo sú u PSP nahradené sociálnymi kontaktmi. Retardácia (neotenia) predáčného správania je kľúčovým prvkom odlišujúcim PSP od zavracačích psov a divých druhov psových šeliem. Pastieri výberom vyselektovali psy, u ktorých fázy lovu sú nahradené sociálnymi prejavmi podriadenosti, hrania a kontaktovania partnera – statku. Namiesto toho, aby PSP svoju korisť – ovce – prenasledovali, chránia ich pred šelmami, príslušníkmi svojho druhu a inými votrelcami.

Ojedinele sa vyskytujú PSP, u ktorých sú v rozličnej miere zachované nežiadúce zvyšky predáčného správania napr. štvanie zveri, zraňovanie alebo usmrtenie statku. Takéto psy sú pre ďalšie použitie nevhodné.

Vlohy PSP potrebné pri strážení statku

Pre praktické účely je vhodné vybrané prvky správania PSP posúdiť a osobitne sledovať u každého jedinca PSP. COPPINGER ET AL. (1983) vybrali z celého repertoáru správania PSP najdôležitejšie prejavy (vlohy) a zaradili ich do troch skupín.

1. Dôveryhodnosť – ohľaduplnosť voči statku (angl. trustworthiness)

PSP nesmie zraňovať domáce zvieratá, s ktorými je neustále v kontakte. U mladých psov do veku 6–8 mesiacov dochádza k zraneniu statku pri hraní (ohrýzanie uší, chvosta, trhanie vlny alebo hryzenie nôh). Takéto prejavy, ktoré postupne pomínú počas dospievania psa, nepokladáme za nedôveryhodnosť.

3. Vernosť, naviazanosť na statok (attentiveness)

PSP majú schopnosť od odstavenia do veku 16 týždňov života vytvoriť väzbu so zvieratkom, s ktorým sú izolované. Izolácia psa vedno so statkom bez rušivých momentov vytvára možnosť preorientovania interakcií *pes ↔ pes* alebo *pes ↔ človek* na interakcie *pes ↔ ovca* (alebo iný statok). Do uvedeného veku, šteňa sa dokáže naviazať (imprintovať) na konkrétneho jedinca domáceho zvieratka alebo na druh (ovca, koza a pod.). Po 16 týždni života, šteňa túto schopnosť stráca. To znamená, že akékoľvek ďalšie pokusy a úsilie po prekročení kritického veku 16 týždňov nevedú k úspešnému naviazaniu psa na statok.

Pes dobre naviazaný na ovce ich neprestajne sprevádza na pastve a ostáva s nimi aj pri košarovaní v noci. Takýto pes sa od stáda neodtúla a drží sa v jeho blízkosti alebo chodí pomedzi ovce, izoluje sa od ľudí a ostatných psov, nasleduje stádo aj po vzdialení pastiera mimo dohľad.

4. Stráženie (protectiveness)

Stráženie a pozornosť (sledovanie okolia, reakcie – brechanie na cudzích ľuďoch, zvieratách, objekty) sú spravidla dobre vyvinuté vlohové u väčšiny plemien PSP a majú tesný vzťah k naviazanosti. Pes po dovŕšení prvého roku života, ktorý verne sprevádza stádo, má predpoklady byť dobrým strážcom.

Stráženie a agresivita

Agresivita voči ľuďom a cudzím zvieratám, nie je pre úspešnú ochranu statku potrebná. V kultúrnej krajine, kde sa pohybujú ľudia (turisti, zberači lesov, hubári) nie je žiaduca. PSP chráni statok tým, že šelmám narušuje vrodene fázy lovu. Brehaním, imponovaním, obchádzaním teritória, pes (y) spravidla zabráni útoku šelmy na statok.

Zriedkavo dochádza k interakcii medzi psom a šelmou. U väčšiny plemien PSP je agresivita získaná vlastnosť. V prípade slovenského čuvača, je agresivita spôsobená uväzovaním na reťaz (LIMA 1998).

Strážne prejavy ovčiakov nemožno porovnávať s agresivitou cieľavedome vyšľachtenou u bojových plemien psov, u ktorých bola zámerným výberom odstránená schopnosť – vrodene vlastnosť – ukončiť boj, keď porazený súper prezentuje podriadenosť.

Praktické závery a doterajšie skúsenosti

PSP sprevádzajú a chránia statok 24 hodín denne, v noci pri košarovaní a cez deň na pastve. PSP dobre napojené na statok, na pastve sú jedinou vhodnou a účinnou ochranou najmä proti vlkom, ktoré využívajú neskoré ranné hodiny a zlé počasie aj na denné útoky. Dva a viac PSP sú účinnejšou ochranou ako osamelý pes. Spolupráca PSP a zavracačích psov je možná. Doterajší výskum britsko – slovenskej spolupráce v rámci projektu „Livestock Guarding Dogs and Carnivore Conservation in Slovakia“ ukázal, že v lokalitách, kde sa využila ochrana pomocou PSP sa škody minimalizovali alebo sa vôbec nevyskytli. V uvedenom projekte sa použili plemená Slovenský čuvač a Kaukazský pastiersky pes.

Podakovanie

Projekt sponzorovala britská nevládna organizácia The Born Free Foundation.